

Psihologija odgoja u odabranim proznim djelima hrvatskog realizma

Međimurec, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:992361>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Petra Međimurec

**Psihologija odgoja u odabranim proznim
djelima hrvatskog realizma**

ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2022.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Petra Međimurec

Matični broj: 0009085412

Psihologija odgoja u odabranim proznim
djelima hrvatskog realizma

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Mario Kolar

Rijeka, 10. rujna 2022.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Psihologija odgoja u odabranim proznim djelima hrvatskog realizma* izradila samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Marija Kolara.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u završnom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Petra Međimurec

Potpis

SADRŽAJ

1.	Uvod	1
2.	Psihologija odgoja i očinstvo	2
3.	Razdoblje hrvatskog književnog realizma	4
4.	<i>U registraturi</i> Ante Kovačića.....	5
4.1.	Kratak sadržaj romana	6
4.2.	Mecena – Laura	7
5.	<i>Tena</i> Josipa Kozarca.....	11
5.1.	Kratak sadržaj novele	12
5.2.	Jerko Pavletić – Tena Pavletić.....	13
6.	<i>Posljednji Stipančići</i> Vjenceslava Novaka.....	16
6.1.	Kratak sadržaj romana	17
6.2.	Ante Stipančić – Lucija Stipančić	18
7.	Usporedba odgoja u odabranim proznim djelima hrvatskog realizma.....	21
8.	Zaključak	22
9.	Literatura	23
10.	Sažetak i ključne riječi	24
11.	Naslov i ključne riječi na engleskom jeziku.....	25

1. Uvod

Tema ovog završnog rada je psihologija odgoja u odabranim proznim djelima hrvatskog realizma. Nikola Pastuović odgoj definira kao „organizirano namjerno učenje čuvstveno-motivativnih svojstava ličnosti“ (Pastuović 1997: 139). Sam pojam „odgoj“ prvotno vežemo uz odnos roditelj – dijete. Smatra se da roditelj ima ulogu najvećeg odgajatelja koji treba pripremiti dijete za život i prepreke koje on donosi. Poimanje i primjenjivanje odgoja mijenjalo se tijekom stoljeća. Na ljudsku percepciju odgoja utjecale su političko-društvene okolnosti, a ne samo individualan aspekt. Uz pomoć odgoja gradi se identitet – ličnost čovjeka s univerzalnim osobinama. Prema Marku Stevanoviću jednu od najstarijih vrsta odgoja predstavlja obiteljski odgoj, definiran kao „složen proces izgrađivanja svakog člana obiteljske zajednice u fizičkom, moralnom, radnom, estetskom, intelektualnom, socijalnom, ekološkom, ergološkom, viktimološkom i kreatološkom pogledu“ (Stevanović 2000:20).

U ovom ćemo radu prvo definirati što je obiteljski odgoj i koje su njegove karakteristike i funkcije te se osvrnuti na tipove obiteljskih zajednica (i odgoja) uz pomoć stručne literature (*Dječja psihologija, Obiteljska pedagogija...*). U tom ćemo kontekstu objasniti i pojam očinstva. Potom ćemo predstaviti književnu epohu hrvatskog realizma kako bismo odabrana djela smjestili u povijesno-književni kontekst. Srž rada čini analiza odnosa otac – kći u ovim književnim djelima: *U registraturi* Ante Kovačića, *Tena* Josipa Kozarca i *Posljednji Stipančići* Vjenceslava Novaka. Ukratko ćemo se osvrnuti na biografiju i književni opus spomenutih pisaca. Prikazat ćemo glavnu radnju književnih djela radi lakšeg razumijevanja odgoja. Naglasak ćemo staviti na analizu odgoja kroz perspektivu odnosa očeva i kćeri: Mecena – Laura, Jerko Pavletić – Tena Pavletić, Ante Stipančić – Lucija Stipančić. Usporedit ćemo vrste odgoja u književnom svijetu te prikazati međusobne sličnosti i razlike.

Cilj rada je istražiti koliko su određeni likovi hrvatskog realizma podudarni sa psihološkom, stvarnom strukturom problematike odrastanja. Obratit ćemo pažnju i na to kako hrvatski realisti prikazuju motiv odgoja (očinstva) te kako on utječe na sudbine književnih likova. U zaključku ćemo odgovoriti na pojedina pitanja: Što književnost, a što psihologija tvrdi o faktorima odgoja koji ostavljaju roditeljski utisak na djeci? Kako figura oca utječe na živote ženskih likova u odabranim književnim djelima hrvatskog realizma? Jesu li djeca zaista ogledalo roditelja?

2. Psihologija odgoja i očinstvo

Nit vodilja obiteljskog odgoja stvaranje je socijalne, humane, tolerantne, samostalne osobe (Stevanović 2000: 24). Odgoj se temelji na prijenosu iskustva starije populacije na mlađe generacije koje stasaju za život i obveze (obitelj, karijera). Bez njega bio bi prekinut razvoj društva (Stevanović 2000: 206). Važno je svrnuti pažnju na vrste ponašanja roditelja prema djetetu: odbijanje, prihvaćanje, prezaštićenost i odvajanje (Stevanović 2000: 387). Očinstvo se definira kao „biološka i pravna veza između oca i djeteta i njegov odnos prema majci djeteta“ (Stevanović 2000: 53). Otac i majka trebaju biti uzor vlastitoj djeci. Poznato je da se ženska djeca poistovjećuju s majkom, a muška s ocem (Stevanović 2000: 493). Glavnu ulogu u odgoju i podizanju djeteta imaju roditelji. U prošlim vremenima isticalo se kako majka ima značajniju ulogu od oca, no nalaže se da oboje moraju imati ravnopravan status te djelovati zajedničkim snagama (Stevanović 2000: 485). O odnosu oca i kćeri M. Košiček progovara sljedeće:

„...njoj je otac potreban prije svega kao čuvstveno biće koje će je okružiti ljubavlju, razumijevanjem i dobronamjernošću. Razvijajući se uz takvog oca, djevojčica će od njega dobiti 'životni miraz' koji se jedva daje nečim zamijeniti ili nadoknaditi (...) To je povjerenje u oca kao i muškarca, odnosno preko njega, povjerenje u sav muški rod. To je osjećajno prihvaćanje oca kao muškarca, a onda i spremnost za čuvstveno saživljavanje s ostalim predstavnicima muškog spola koji će kasnije ući u čuvstveni svijet djevojčice (...) Muško dijete mora naučiti voljeti na muški način, a žensko – na ženski način. Muško dijete to uči od oca, a žensko – od majke“ (Stevanović 2000: 491).

Prema istraživanjima utvrđeno je da djeca stvaraju emocionalnu privrženost i prema ocu, a ne samo prema majci. Očevi također osjećaju privrženost djetetu, no smatra se da će se većina djece prije prikloniti majci. Osim pozitivnog utjecaja oca na djetetov život i odrastanje, on može imati negativan učinak – roditeljske depresije, zlostavljanja (Vasta 2005: 481).

Postoji nekoliko vrsta obitelji, a stoga i odgoja koje roditelji primjenjuju. Tradicionalna ili patrijarhalna obitelj stabilna je zajednica u kojoj je otac glava kuće – *pater familias* te primjenjuje strog, autoritaran odgoj. Ovakav tip obitelji potječe iz ruralne sredine i posjeduje ponešto vrijedne imovine. Svaki član obitelji ima striktno određenu ulogu koju mu određuje otac, stoga funkcioniraju hijerarhijskim sistemom. Glava obitelji uvijek je najstariji muškarac pošto se od davnina smatra „jačim spolom“. Važna značajka patrijarhalnog odgoja je da žena uvijek manje vrijedi – nema pravo glasa, ne može iskazati sve svoje sposobnosti te

ostvariti moguće potencijale i želje. Žena je u potpunosti podređena muškarcu, a glavna joj je zadaća brinuti o djeci i kućanstvu. Sve važne financijske, političke i ekonomske odluke donosi muškarac, starješina (Stevanović 2000: 145-146). Patrijarhalna obitelj njeguje discipliniran način odgoja te mušku i žensku djecu ne tretira na jednak način. Muško dijete ima privilegiju obrazovanja te mu se nude svi obiteljski resursi kako bi postao dio visokog društva. Žensko dijete bilo je lišeno obrazovanja, određeno za kućanske poslove (Stevanović 2000: 205).

Sljedeći je tip autoritativnih roditelja čiji se odgoj temelji na postavljanju granica koje su djetetu važne. Uz takav odgoj dijete razvija maštu, znatiželju, neovisnost o drugome te ima predispozicije za postizanje uspješne karijere u budućnosti. Vidljiv je demokratičan autoritet u vidu da roditelj „sluša kako dijete diše“ te zna komunicirati s njim. Dijete odgajano demokratskim načinom bit će spremno na iskrenost, povjerenje te iskazivanje poštovanja (Pernar 2010: 259). Demokratski roditelj uvažava odgojne savjete drugih članova obitelji i ne donosi konačnu odluku sam. Ima spremnost na kompromis i toleranciju na neuspješna životna ostvarenja djeteta. On je antiteza autoritarnom roditelju zato što „oslobađa dječje snage za inicijativnost, divergentno (stvaralačko) mišljenje i otvorenost za nova iskustva“ (Stevanović 2000: 538). Dijete demokratskog roditelja osjeća mogućnost da mu se iskreno povjeri dok dijete autoritarnog roditelja to ne može (Stevanović 2000: 538).

Uz navedene stilove odgoja postoje popustljivi roditelji i ravnodušni roditelji. Popustljivi roditelj je nezahtevan, blago nastrojen prema djetetu, ne postavlja mu jasne granice te nad njim ne provodi strogu kontrolu. Osjećajan je i empatičan prema djetetovim potrebama. Treba imati na umu da ovakav odgoj može rezultirati nepromišljenošću djeteta koje ne može postati ozbiljno za svoju dob. Najlošiji odgoj provodi ravnodušni roditelj koji se distancira od djeteta i njegovih potreba. Nije mu emocionalna podrška te ne pridaje mnogo pažnje odgoju. Djeca takvih roditelja ponašaju se neprimjereno, sramotno te imaju mnogo potreba i želja. Bitno je naglasiti da je roditeljstvo individualno iskustvo koje je promjenjivo kroz životne okolnosti i starenje djeteta, a i samog roditelja. U današnjici velik broj roditelja svoju funkciju obnaša s odgovornošću (Pernar 2010: 259-260).

3. Razdoblje hrvatskog književnog realizma

Prema periodizaciji novije hrvatske književnosti, nakon razdoblja predrealizma i Augusta Šenoa kao najznačajnijeg predstavnika, uslijedilo je razdoblje hrvatskog realizma. Miroslav Šicel (2005) kao početak realizma označava 1881. godinu kada umire Šenoa i javlja se nova generacije pisaca, koju čine Eugen Kumičić, Ksaver Šandor Gjalski, Silvije Strahimir Kranjčević, Ante Kovačić, Josip Kozarac i Vjenceslav Novak. Završetak realizma obilježen je 1892. godinom kada Antun Gustav Matoš objavljuje novelu *Moć savjesti* kao nagovještaj razdoblja moderne, dok neki autori kao međašnju navode 1895. kada je došlo do spaljivanja mađarske zastave na zagrebačkog Trgu bana Josipa Jelačića. No, treba pripomenuti da se elementi realizma u našoj književnosti pojavljuju i prije 1881. godine (Adolfo Veber Tkalčević, August Šenoa, Janko Jurković) te su prisutni i nakon 1892. godine kada nastaju djela kao što su novela *Tena* Josipa Kozarca ili romani Vjenceslava Novaka *Posljednji Stipančići* i *Tito Dorčić* (Šicel 2005: 5). U tom je vremenu Hrvatska dio Austro-Ugarske Monarhije, a političkom scenom vlada grof Karloy Khuen-Héderváry, koji provodi snažnu mađarizaciju. Uz to nastala je i agrarna kriza, seljačko i radničko stanovništvo je osiromašeno, a plemićka klasa iščezava. Ekonomska i politička problematika postala je srž i književnih ostvarenja koje pišu hrvatski realisti (Šicel 2005: 27-28). Sam književni realizam oblikovale su teme kao što su kritika i analiza društva kroz prizmu tadašnje politike, odnos selo – grad, regionalizam te uvid u ljudsku psihu (Šicel 2005: 64).

4. *U registraturi Ante Kovačića*

Ante Kovačić poznati je romanopisac, novelist i pjesnik. Rođen je 6. lipnja 1854. godine u Celinama kraj Marije Gorice, a umro je 10. prosinca 1889. godine u Zagrebu. U Mariji Gorici završava pučku školu, a u sjemeništu u Zagrebu gimnaziju. Diplomom je stekao na Pravnom fakultetu, a doktorat završava 1887. godine kada stječe pravo na samostalnu odvjetničku praksu.

Pjesmom *Car Bajazet* (1871.) u časopisu *Nada* po prvi se put pojavljuje u svijetu književnosti. U početku književnog stvaranja usredotočen je na poeziju, a glavne teme su zbivanja iz hrvatske povijesti, idilično djetinjstvo obilježeno regionalnim duhom Zagorja ili pak ljubavna iskustva. Napisavši travestiju *Smrt babe Čengiđkinje* Kovačić se izruguje Mažuranićevom spjevu te kritizira politiku narodnjaka, njihovu privrženost Beču, težnju zlouporabi položaja. Obezvrjeđuje Mažuranićev spjev te ga želi eliminirati kao protivnika na svim poljima djelovanja. *Miljenka* je njegov prvi prozni tekst, a posebice treba izdvojiti novele *Ljubljanska katastrofa* i *Ladanjska sekta*, u kojima se aktualizira tadašnja politička situacija. *Baruničina ljubav* prvi je Kovačićev roman s likom fatalne žene i ljubavnim zapletima i daleko je od realistične proze. Kovačićeva okupacija je stavljanje naglaska na kritiku društva, uz pomoć groteske i satire što je vidljivo u romanima *Fiškal* i *Među žabari* (Nemec 2010: 382-383).

Kruna njegovog opusa i najveće životno postignuće je roman *U registraturi*. Objavljen je 1888. godine (u zasebnim fragmentima) u časopisu *Vienac*. U formatu cjelovite knjige tiskan je tek 1911. godine. Prema mišljenju Dubravka Jelčića, *U registraturi* pripada djelima koja su narušila postojeće običaje, kanone i spisateljske tradicije, no „snagom svoje umjetničke samobitnosti i količinom nepoznatog i nespoznatog što ga u sebi sadrže“ prezentiraju novu normu pisanja književnih djela te inovativne estetske principe (Jelčić 1993: 47). Sam je roman dobio pozitivne i negativne komentare, što je dokaz da čini odmak od već poznatih književnih normi. Upravo se zbog toga smatra najznačajnijim romanom hrvatske književnosti 19. stoljeća (Šicel 2005: 164). Roman ne sadrži tradicionalnu kompoziciju ni stil (već analepse, epizode) te čini odstup od Šenoinog načina pripovijedanja (Nemec 2010: 384). Jovan Hranilović Kovačića oslovljava kao „jednoga od najmarkantnijih književnika iz godina osamdesetih“ koji je postao uzor „Mladima“ (Jelčić 1993: 49). Glavni lik djela Ivica Kičmanović i Kovačić imaju zajedničke crte u odrastanju. Obojica su pametni seoski dječaci iz skromnih obitelji koji se žele probiti u gradu i doseći visoko društvo koje nudi mnoge

možnosti (obrazovanje, zarada, ugled). Usprkos sličnostima smatra se da Ivica nije utjelovljenje samoga autora, što je i dokazao Ivo Frangeš (Jelčić 1993: 56).

4.1. Kratak sadržaj romana

Roman je trodijelne strukture, a kompozicija je iscjepkana, nekronološka. Radnja počinje u arhivu gdje razgovaraju stari i novi spisi. Posebno se ističe stari spis imena Crni čovo koji se smatra vrijednijim od ostalih. To je zapravo osobni spis registratora Ivica Kičmanovića koji pripovijeda o njegovom životu. Saznajemo da je Ivica seljačko zagorsko dijete koje je pokazivalo velike intelektualne sposobnosti. Učitelj i svećenik njegovom su ocu Jožici predložili da sina uputi u grad na školovanje jer bi bilo šteta da takav potencijal propadne. Obitelj Kičmanović imala je rođaka Žorža koji je u gradu radio kao sluga u imućnoj obitelji „dobrotvora“ Mecene. Žorž je zapravo sa sela, no pogospodio se. Pronašao je posao za Ivicu u Meceninoj kući te mu tako pomogao da ugleda svijetla urbane sredine. Mecena je od oca naslijedio bogatstvo te je vodio raskalašen život. Nova okolina i atmosfera nisu ostavile pozitivan dojam na Ivicu. On živne kad u Meceninu kuću dolazi živjeti Laura, lijepa gospodareva rođakinja i odbačena kći. Ivica i Laura stupaju u mladenačku ljubav kojoj se Mecena protivi. Laura Ivici ispriča o svojoj tužnoj sudbini. Mecena je zatekao ljubavni par zajedno u sobi i Ivicu otjerao opet na selo. Ivica se vratio u roditeljski dom i postao blizak s Anicom, kanonikovom kćeri. Ubrzo za njim i Laura dolazi u selo te njih dvoje postane glavni predmet ogovaranja i propitkivanja. Laura stupa u vezu s Mihom, a Ivica je napušta. Miha u Laurin život dovodi njezinog neprijatelja iz djetinjstva, Ferkonju. Ona iskorištava Ferkonju koji joj pomaže ubiti Miha jer joj više nije bio od ikakve koristi. Kako se radnja bliži završetku tako Laurina zla narav sve više izlazi na vidjelo. Ivica je za ženu odabrao mirnu, pristojnu i povučenu Anicu. Na dan njihovog vjenčanja Laura, ponukana željom za osvetom, otima mladu te je kasnije ubija. Nedugo nakon krvave svadbe Laura je smrtno kažnjena za učinjena zlodjela. Zanimljivo je da nije htjela priznati istinu, lagala je sve do trena „kad bi suočena sa svjedokom Ivicom, stade ljuto jecati i briznu u gorak plač, te razgali sav svoj život i izdade sva nedjela i zločine, pa i ogromne osnove svoga budućega rada...“ (Kovačić 2004: 440). Na kraju romana u prostoru registrature uviđamo psihički i fizički slomljenog i rastrojenog Ivicu koji se podao alkoholu. Benzinom polijeva dokumente i posebice „nakvasi kazneni akt o parnici hajdučice Lare i svoj vjekopis pa napokon sama sebe...“ (Kovačić 2004:

442). Ivičino je selo počelo propadati samo je opstala kapelica koju je izgradila Laura i smatrala se prokletom.

4.2. Mecena – Laura

Za analizu odgoja u djelu *U registraturi* poslužit će nam odnos između Mecene i Laure, dvoje zagonetnih, sumnjivih i mračnih likova.

Laura je „romantičarski lik fatalne žene“ i hajdučica (Šicel 2005: 165). Pojavljuje se u Meceninom domu kao njegova rođakinja (ljubavnica) te je nazivaju „divna Laura“, a ostavlja divergentan dojam: „... požudnim osmijehom a u crnim očima usplamsa joj strast i hladnoća, neopisivo milje i ljut prezir, anđeoska dobrota i zmijska zloba... sve to u jedan tren“ (Kovačić 2004: 62). Mecena strogo zabranjuje Ivici bilo kakvu bliskost s njom. Laurina je životna priča, kakvu ona u početku zna, zamršena i teška. Majka joj je umrla ubrzo nakon poroda, a odgajali su je otac i starija žena Ivana. Otac je bio pažljivo i brižno biće, skrbio je za obitelj te su pristojno živjeli sve dok njegovi poslovi i imovina nisu propali. Nakon financijskog sloma živjeli su u skromnom siromašnom stanu. Nakon iznenadne očeve smrti Laura ostaje prepuštena sama sebi. Zbog novčane koristi brigu o njoj preuzeli su stanodavci koji su imali unakaženog i nasilnog sina Ferkonju. Ferkonja se zaljubljuje u Lauru te želi odnos s njom, no ona uspijeva pobjeći od njega u šumi. Sljedeće tri godine Laura živi s babom Hudom koja se bavi ljekovitim pripravcima, a potom završava kod dobrotvora Mecene. Mecena je izbacio Ivicu iz svoje kuće nakon što ga je zatekao s Laurom. Nakon toga odnos između Mecene i Laure postaje hladan. On joj se ispričava zbog svojeg postupka koji ju je povrijedio te smatra da su zakopali ratnu sjekiru. Mecena je bolestan i star, a Laura glumi da brine o njemu te ga jedne noći otruje i on umire: „Gotov je!!... Dovršio si dakle, mekopuče! Tako je i pravo - neka žive mladi, koji su za svijet, za njegove slasti i nevolje!“ (Kovačić 2004: 304). Laura krade Meceninu škrinju s blagom i novcem te tu pronalazi njegova tajna pisma. Iz njih saznaje misterij o svojem podrijetlu – ona je kći Mecene i vile Dorice koju je silovao. Kroz Mecenin dnevnik vidljiv je njegov hladnokrvan, ohol stav i mišljenje o počinjenom zločinu:

„I taj stvoreljak moje pustolovine i moga grijeha nije nikada znao tko mu je izvor i tko ga je rodio, kano što i nakazna i luda Dorica ne bijaše svjesna da je ikada ispod njezina srca ugledalo Božji svijet živo ljudsko biće (...) Oh, da mi jošte sudbina udijeli, da

ikada u životu ugledam i pod stare dane privinem na očinske grudi onaj stvoreljak, plod moje grube pustolovine i moga teškoga grijeha!“ (Kovačić 2004: 328).

Nakon psihičkog i moralnog sloma Laura ne želi vjerovati u istinu koju je otkrila. Smatra se da je upravo tajna njezinog podrijetla okidač za nastanak i razvoj njezinog pokvarenog identiteta i kriminalnih radnji, zločina (ubojstvo Mecene, Mihe, Ferkonje, krvava svadba). Ivica i Laura imali su labavu ljubavnu vezu, on shvaća da je ona zlo za njega, a ona pak teži tome da ga osvoji i da bude samo njezin.

Laura je „demoniski lik žene razgorjelih strasti“ te je odredila tragičnu sudbinu svih likova u djelu (Jelčić 1993: 63). Ima sposobnost glume te tako prikriva svoje pravo ja. U njoj djeluje ono nagonsko, želja za zlobom. Jedan od uzroka njezinog ponašanja je nemogućnost da posjeduje ono što želi. Što se tiče odnosa otac – kći, Laura smatra da je imala dobrog (lažnog) oca koji je skrbio o njoj tijekom odrastanja. Postaje bludna te spava s biološkim ocem, iako još živi u lažnom svijetu svojeg djetinjstva. Nesvjesno postaje ubojica vlastitog oca, no ni kasnije se ne kaje za taj čin. Laurin je identitet, od djetinjstva, građen na primjerenom i uzornom odgoju od strane lažnog oca koji ju je volio. Potom ostaje posve sama i bez ičega na svijetu – prepuštena roditeljskom karakternom naslijeđu. Biološka motivacija navela ju je da ubije Mecenu koji joj je kvario životne planove. Laura je utjelovljenje straha, bludništva, grubosti te je „proizvod u biološkom smislu, a ne u društvenom“ (Jelčić 1993: 80). Laurin je karakter rezultat biološkog nasljeđa kroz prizmu Mecene i njegovog identiteta. Kobno podrijetlo posredovano je Meceninim korijenima. Majka Illustrissimusa bijaše prevrtljiva bludna žena u želji da postigne bogat život. Spletkarske je krvi, spavala je s vlastelinom, a drugom je muškarcu rekla da je dijete njegovo. Na kraju postaje vlastelinova žena i Mecenina majka. Smatra se da je on ista majka, živio je buntovno te se vodio stavom da sve što zaželi može posjedovati. Poput Laure koja je bila ludo zaljubljena u Ivicu, Mecena je bio zaljubljen u Doricu. Ni Laura ni njezin otac nisu uspjeli ostvariti sretan život ispunjen ljubavlju. Zbog bioloških elemenata koji stvaraju karakteristične obrasce ponašanja i prenose se s generacije na generaciju – Laura i Mecena karakterno su jednaki. Predstavljaju se u lažnom svijetlu te šire zlu kob. Oboje su plod odnosa koji je lišen ljubavi, djeca su grijeha. Na temelju Laurina lika skovan je pojam *laurizam* kao simbol žene koja želi slobodu, samostalnost od muškarca. Pojam se odnosi i na „bolest žene u patrijarhatu, tj. unutrašnju shizofrenu razdrtost koja je vodi u ludilo“ (Nemec 2020: 235). „Povijest se ponavlja“ moglo bi se uvidjeti u činu da je Laura silovana poput njezine majke. Mecena i Laura imaju zajedničko burno i mutno odrastanje.

Mecena bi se mogao nazvati „antiocem“ jer se odrekao vlastitog djeteta te tako u potpunosti iznevjerio funkciju očinsku figure. Dakle, odgoj kao proces koji gradi stabilnu, samosvjesnu ličnost u odnosu Laure i Mecene, kao oca i kćeri, nije zastupljen. S obzirom na okolnosti odrastanja i utjecaja bioloških faktora obiteljski odgoj nije ni mogao biti primijenjen. Prema Stevanoviću postoje različita ponašanja roditelja prema djetetu, u slučaju Laure i Mecene prisutno je ponašanje odbijanja. Odbijanje se javlja kod majke koja ne želi prihvatiti svoje dijete, karakteristično je za izvanbračne veze, silovanja. Posljedica roditeljskog odbijanja djeteta rezultira stvaranjem negativnog stava društva prema djetetu za koje se sa sigurnošću ne zna tko mu je otac (Stevanović 2000: 387). Smatra se da je Laura lišena očinske ljubavi, stoga ne može ostvariti stabilnu ljubavnu vezu, brak, ni obitelj. S današnje točke gledišta djeca koja nemaju oca kao oslonac, ne mogu se u potpunosti razviti u svim psihološkim, osjećajnim aspektima:

„Nestabilna emocionalna atmosfera u porodici nije podsticajna za emocionalnu stabilizaciju djeteta, što može biti osnovni izvor unutrašnjih konflikata i porodične dezintegracije. Ali emocionalna stabilnost u porodici djeluje i na cjelokupni proces formiranja karaktera individue, jer prvenstveno od emocionalne veze sa porodicom zavisi osjećaj pripadnosti i sigurnosti člana porodice, a od ovoga, da li će on u porodici tražiti podršku ili će se od nje dalje otuđivati“ (Stevanović 2000: 220).

Prema tipologiji obitelji, Laura i Mecena pripadaju u nepotpunu obitelj. Tada o djetetu skrbi jedan roditelj (Laurin lažni otac, Ivana, baba Huda), no Mecena se nije ni okušao u tome budući da se nije ni znalo da su u krvnom srodstvu. U takvim su zapuštenim obiteljima „djeca zanemarena, prepuštena sama sebi, ulici, asocijalnim grupama“ (Stevanović 2000: 223). Odnos Mecene i Laure sastoji se od incesta, što je u prošlosti bilo shvatljivo, no u današnjem dobu nije. Incest je jedan tip patoloških obiteljskih odnosa koji ima „negativan efekt na psihodinamiku obitelji i odgoj djece“ (Stevanović 2000: 552). Temeljem karakterizacije Laure i Mecene te biološkog okidača, može se reći da je dijete ogledalo roditelja. No u ovom slučaju, otac i kći imaju više zajedničkih osobina nego različitosti. Treba skrenuti pažnju na to da je Laura možda i „nadvladala“ Mecenu u vidu počinjenja zločina, budući da ga je i sama ubila. Moglo bi se reći da su jedno drugo smatrali grijehom, preprekom.

Prema priručniku o suvremenom odgoju *Znanost i umjetnost odgoja* u odgoju djeteta važna je privrženost, koja pretpostavlja „odnos djeteta i skrbnika iz djetetove perspektive“ (Buljan Flander 2021: 159). Narav odnosa ovisi o mjeri u kojoj roditelj ili skrbnik odgovara

na zahtjeve djeteta (njega, utjeha, sigurnost) (Buljan Flander 2021: 159). Prema Bowlbyju (2005) postoji nekoliko stilova privrženosti: sigurna privrženost, nesigurna privrženost, izbjegavajuća privrženost, anksiozna privrženost i dezorganizirana privrženost. Laura se ne može konkretno smjestiti ni u jednu vrstu privrženosti budući da ju nije odgajao pravi otac, već je s njim imala bolestan odnos.

5. Tena Josipa Kozarca

Josip Kozarac okušao se u poeziji, prozi i drami te svojim književnim ostvarenjima obogatio hrvatski realizam. Rođen je 18. ožujka 1858. godine u Vinkovcima, a umro je 21. kolovoza 1906. godine u Koprivnici. Po zanimanju je bio šumar, stoga su motivi iz prirode i slavonska ruralna sredina bili njegovi poetski i tematski fokusi. Svijetu književnosti predstavio se, još kao srednjoškolac, pjesmom *Zmija* te mnoštvom objavljenih pjesama u *Viencu* (Nemec 2009: 389). Njegov je književni rad predmet brojnih pozitivnih komentara poznatih teoretičara, kritičara i drugih književnih ličnosti kojima je Kozarac poslužio kao uzor. U kritičkoj literaturi, Janko Ibler Kozarca doživljava i opisuje kao književnika koji je

„...smionom i bezobzirnomo rukom pokušao da ispali jednu grdnu ranu našeg narodnjeg života, a na to se mogao i smio odvažiti jer ima sve preduvjete koje umjetnik u takvom poslu treba: naučno je spreman, ima oštro oko, umije prisluškovati bilu narodnjeg života, nema ni političkih ni stranačkih predrasuda, umije biti objektivn, pravi je pošteni i patriota (...) Kozarac u svojem djelu nije samo umjetnik nego čitav čovjek“ (Kozarac 2005: 154).

Tartufov unuk djelo je koje prati fabulu Molièreove komedije te se predstavlja kao jedno od najboljih Kozarčevih dramskih djela. Najznačajniji Kozarčevi romani su *Mrtvi kapitali*, *Među svjetlom i tminom* i nedovršeni *Živi kapitali* (posmrtno, 1937.). Tematski progovaraju o ekonomskom i društvenom stanju u Slavoniji, radu na zemlji kao izvoru svojevrsne duhovnosti i napretka te posjeduju didaktičnu notu. Kozarac kroz sva svoja djela želi poučiti, savjetovati i odgojiti čitateljsku publiku. Najveći uspjeh postigao je novelističkim djelima koja čine najveći dio njegovog spisateljskog stvaralaštva. Prve novele oblikuje realističkom poetikom (*Biser-Kata*, *Proletarci*, *Slavonska šuma*, *Kapetan Gašo*) te u njima problematizira način života u Slavoniji, bogatstvo prirode, opreku selo – grad te kako narod tretira rodnu grudu. Smatra se da je glavni Kozarčev uzor bio Ivan Sergejevič Turgenjev jer su brojne novele utemeljene na lirskoj noti te karakterističnom pristupu pri opisivanju samoga pejzaža rodne mu voljene Slavonije. Najznačajnije su mu „novele karaktera“ (*Biser-Kata*, *Mira Kodolićeva*, *Oprava*, *Tri ljubavi*, *Tena...*) u kojima stavlja naglasak na psihološki aspekt ženskih likova, problematiku bračne zajednice i prevare, patrijarhat te „težinu“ ženske ljepote (Nemec 2010: 390). Iste su građene modernističkim oblikovnim tehnikama (Šicel 2005: 175). Milan Marjanović smatra da Kozarca nakon tematike o slavonskoj zemlji i naravi seljaka „više zanimaju nevolje i jadi pale, 'mrtve duše' (...) sa stanovišta sociološkog prelazi k

humanitarnosti. Jer se približio ljudskoj duši, postao je dublji. Ali se baš time najlakše otkrila njegova melankolična i lirski narav“ (Kozarac 2005: 155). Osim što je Kozarčev opus tematski i didaktički bogat, sadrži i estetski aspekt u kojem se povezuju sve književne tehnike od razdoblja predrealizma pa do moderne (Šicel 2005: 178).

5.1. Kratak sadržaj novele

Iz Kozarčeva književna opusa pažnju ćemo posebice usmjeriti na novelu (pripovijest) *Tena* koja je objavljena 1894. godine u listu *Dom i svijet* (Kozarac 2005: 153). Istoimena junakinja djela smatra se „najbolje analiziranim ženskim likom hrvatske književnosti 19. stoljeća“ (Kozarac 2005: 142). Glavne su teme djela iskorištavanje i prokletstvo ženske ljepote, moralan pad, nepoštivanje patrijarhalnih, moralnih propisa te potraga za istinskom ljubavlju (Kozarac 2005: 142).

Djelo započinje fizičkim opisom Terezije (Tene), mlade slavonske seoske djevojke, koja posjeduje zadivljujuću ljepotu te s godinama postaje sve ljepša i poželjnija u muškom društvu:

„U šesnaestoj svojoj godini bila je uzrasla i tanka, kao da je iz vode iskočila, i činilo se da će biti preveć visoka, pa su joj drugarice već počele prišivati kojekakova nelijepa imena (...) Takova nerazvijena, nije se u prvi čas nikomu osobito sviđala; no tko ju je pomnije promotrio, vidio je da joj je lice pravilno u svakom potezu, nos ravan i sitan, čelo slično srpu (...) ni jedna crta nije mutila nježnog, pravilnog sklada cijelog obličja (...) Nije bila od onih preranih ljepota nego od onih koje se pokasno razvijaju ali tim savršenije“ (Kozarac 2005: 85).

Tenina majka bila je boležljiva žena te ubrzo umire, a Tena ostaje živjeti sama s ocem Jerkom. Tena postaje svjesna svojeg blaga – ljepote – te postaje emocionalno hladna i ne razmišlja o udaji ili stvaranju vlastite obitelji. Uz pomoć ljepote želi osvajati muškarce te si tako osigurati materijalnu sigurnost i lagodan život. Ulazi u brojne ljubavne veze s muškarcima različitih karaktera i financijskog statusa (Jozo Matijević, Jaroslav Beranek, Leon i Ciganin Đorđe). Jozo Matijević seoski je mladić iz dobrostojeće obitelji čitav život zaljubljen je u Tenu i nudi joj brak, no ona nije zainteresirana za stvaranje emocionalne povezanosti. On je ipak bio dobar da se od njega iznudi novac, iako ga Tena uporno odbija: „Jozu će me hraniti, a Đorđe će mi novaca davati!“ (Kozarac 2005: 109). Jozo je imao ženu Ivku koju uopće nije volio i bio je nasilan prema njoj, smatrao ju je „manje vrijednom“ od

Tene. Ivka je morala prihvatiti Tenu kao muževu ljubavnicu te joj služiti zbog mira u kući. Tena zatim upoznaje vojnika Jaroslava Beraneka koji je u prolazu kroz njezino selo. Beranek je bio očaran njenom ljepotom, a ona njegovim pripovijedanjem o gradovima koje je posjetio. On je bio prvi koji je ljubio Tenu, stoga je ostavio poseban trag na njenom srcu. Nakon što on odlazi na bojište Tena je bila tužna i slomljena. No ubrzo zamjenu pronalazi u rukama Leona, bogatog šumarskog trgovca. On ju napušta i Tena je slomljena te počinje moralno, psihički propadati. Zadnji Tenin ljubavnik bio je Ciganin Đorđe, oženjen s Maruškom koja je žudjela za njim, a on ju je tukao i ponižavao. Za razliku od Ivke, Maruška nije prihvaćala da ju muž vara, stoga se odlučila „riješiti“ Tene iz svojeg života te joj se osvetiti. Ona Teni poklanja maramu koja je zaraženu kozicama i time joj „oduzima“ ljepotu, jedino što je posjedovala. Tena potom postaje ružna, shvaća da su muškarci bili s njom samo radi nagona i žudnje za ženskim tijelom. Maruškin potez svojevrsna je opomena Teni i okidač koji ju dovodi na pravi put. Tena je doživjela fizičku i mentalnu propast, no spas pronalazi u ljubavi i osjećaju istinskog pripadanja nekome. Ozlijeđeni Beranek vraća se „novoj“ Teni, no prihvaća ju takvu kakva jest i zajedno kreću u bolju budućnost.

5.2. Jerko Pavletić – Tena Pavletić

Nakon majčine smrti Tena osjeća slobodu u upravljanju vlastitim životom i donošenju samostalnih odluka. Odgoj Tene pao je na leđa njezinog oca Jerka, koji za razliku od njezine majke, nije bio obiteljski čovjek, ni predan radu, ni netko tko bi pomogao u odgoju djeteta: „Da mu nije bilo žene, po njemu bi kuća ostala i bez ruha i bez kruha“ (Kozarac 2005: 86). Jerko je pijanica, prepustio se alkoholu te ima želju uspeti se na društvenoj ljestvici, no to ne postiže: „... kada razrušiš brvna i gredice, nije ni on mogao sam o sebi opstati jer ga nijesu tako ni namjestili da sam o sebi stoji, nego tako da jedan drži drugoga. Čim su ga malo rasklimali, odmah je i pao“ (Kozarac 2005: 87). Svojim hedonizmom i krivim postupcima, ne misleći na dobrobit Tene, uzrokovao je financijsku propast obitelji te „onaj lijepi stan sa šljivikom na kojem su i on i Tena odrasli, nije više bio njegov...“ (Kozarac 2005: 107). Tena je ovisnik o materijalizmu poput svojeg oca te se i karakterno „posve uvrгла“ u njega (Kozarac 2005: 87). Lukavi je Leon želio osvojiti Tenu te je iskoristio pohlepnog Jerka koji ju je nagovorio da bude s njim. Dakle, Jerko je želio Tenu bogato udati kako bi prije svega sebe spasio od neimaštine, ne misleći na to voli li Tena tog čovjeka: „I cio dan joj je prigovarao što ne ide k Leonu, i cio dan joj je govorio kako će joj dobro biti, kako se neće morati brinuti ni

za marame ni za cipele, samo ako ode tamo k njemu“ (Kozarac 2005: 95). Nakon odlaska Leon je Pavletićima ostavio svojevrsnu zadovoljštinu, no kad je to nestalo Jerko je molio Tenu za novac, a ona mu je: „...zbilja i davala ponešto samo da ga se riješi“ (Kozarac 2005: 106). Vidljivo je da otac ne mari za kćer, a ni ona za njega. Ovaj potez sugerira zamjenu autoriteta između roditelja i djeteta – Jerko zahtjeva da ga Tena uzdržava. Jerko ne predstavlja autoritet, lišen je moći i kontrole nad kćeri. Smatra se da nedostatak autoriteta stvara negativan utjecaj na dijete i njegove osobine: „Roditelji će najlakše izgubiti autoritet ako nemaju sklad misli, riječi i djela, ako su neradnici, ovisnici, prevrtljivci, svađalice, tužakala, ako kod djece proizvode strah i netrpeljivost, potiču ih na nezakonite i društveno neprihvatljive radnje“ (Stevanović 2000: 545). Jerkov loš ili gotovo nikakav odgoj rezultirao je time da je Tena postala žena „lakog morala“ te je lutala u potrazi za iskrenom ljubavlju. Tena je razvila takvo shvaćanje emocija kakvo je vidjela u odnosu svojih roditelja. Ona je očinsku figuru tražila u drugim muškarcima. Na temelju rečenoga možemo uočiti da su otac i Tena imali ravnodušan odnos bez doze prijateljstva, ljubavi, poštovanja te međusobnog uvažavanja. Jerko nije zauzeo stav odgovornog roditelja, što je na kraju rezultiralo Teninim lošim obrascima ponašanja. No, tome je pridonijelo i biološko nasljeđe.

Obitelj Pavletić prema pedagoškoj se struci ubraja u nepotpunu obitelj koja je to postala zbog smrti majke. Prema Vukasovićevom stručnom mišljenju „nepotpuna ili deficijentna je svaka obitelj u kojoj nedostaje briga za djecu i ne vlada normalno i zdravo obiteljsko ozračje“ (Stevanović 2000: 223). Uočljivo je da Tena reproducira ona ponašanja koja je preuzela od oca, a ne od majke. Karakterno je bliža ocu te je potpuna antiteza vlastitoj majci. U obitelji Pavletić zastupljen je matrijarhalni odgoj koji bi (da je Tenina majka ostala živa) Tenu, vrlo vjerojatno, doveo do boljih životnih odluka. Matrijarhat je „forma rodovskog prvobitnog društva kad je žena upravljala životom zajednice“ (Stevanović 2000: 543). Smatra se da su patrijarhat i matrijarhat stare tradicije odgoja koje ne podržavaju sve što utjelovljuje suvremeni način odgoja (Stevanović 2000: 543). Roditeljski odgoj oblikuje identitet djeteta te ponekad ni sam roditelj toga nije svjestan i zaboravlja. Tena i Jerko potvrda su da dijete ovisi o načinu odgoja koji roditelj primjenjuje. Isto tako, svoju su ulogu odigrali i genski faktori naslijeđenih osobina. Odnos Jerko – Tena mogao bi potvrditi tezu da je dijete ogledalo roditelja u pojedinim segmentima.

Nakon analize, pretpostavljeno je da se u odnosu Jerka i Tene nalazi izbjegavajuća privrženost koja se poima kao „rezultat nedostupnosti skrbnika i neadekvatnog odgovaranja na potrebe djeteta (...) Izbjegavajuće privrženost djeca ne boje se stranaca i uznemirena su samo kad su sama. Nesigurna su u istraživanju okoline te izbjegavaju vlastite emocije“ (Buljan

Flander 2021: 161). Znanost smatra da ovaj stil privrženosti obuhvaća oko 20% djece (Buljan Flander 2021: 161). Rana je privrženost glavna nit na kojoj se izgrađuju svi odnosi u životu (partnerski, prijateljski) (Buljan Flander 2021: 163). Sama je Tena rezultat izbjegavajuće privrženosti, a isto je vidljivo u njezinoj nemogućnosti da s nekim lako razvije blisku povezanost. Na kraju ipak uspijeva razviti ljubavni odnos s Beranekom, tek kad doživljava preobrazbu. Problematiku Tenine preobrazbe možemo potkrijepiti mišljenjem Katice Čorkalo:

„Izložena tjelesnim i duševnim mukama, Tena u bolesti doživljava moralnu krizu, postaje nova osoba. Iskupila se patnjom i tek takva, kažnjena i preporođena, može ući u istinski život, koji golom putenom užitku pretpostavlja konstruktivno stvaralaštvo i egzistencijalnu borbu. Tenin je preobražaj dostatno uvjerljiv, jer su bol i stradanje veliki učitelji života, koji nije i ne može biti bezbrižan i lagan, već od svakoga zahtijeva snažan osobni angažman“ (Kozarac 2005: 157).

Ljudi čiji je identitet temeljen na izbjegavajućoj privrženosti tijekom odrastanja nisu stekli naviku da njihovi osjećajni zahtjevi budu ispunjeni. Tada se oni u odnosima i povezanosti s drugima povlače i čine obrambeni štit kako bi se zaštitili od negativnih ishoda. Stvaranje bliskosti s drugom osobom shvaćaju kao ograničavanje osobne slobode. U izbjegavajućoj privrženosti dijete zastupa mišljenje da sve može samo te mu nitko drugi nije potreban u životnim pothvatima (Buljan Flander 2021: 163-164).

6. *Posljednji Stipančići* Vjenceslava Novaka

Vjenceslav Novak rođen je u Senju 11. rujna 1859. godine, a umro je 20. rujna 1905. godine. Zagreb, Gospić i Senj gradska su središta gdje se školovao. Studirao je na Praškom konzervatoriju tri godine i nakon što je diplomirao postaje nastavnik i profesor glazbe. Početke njegovog umjetničkog stvaranja naznačila je pjesma *Lavoslavu Vukoviću*. Njegov je prvi roman *Pavao Šegota* u kojem glavni lik tragično stradava zbog prevelikih ambicija (Protrka 2011: 215). Novak piše novele čija radnja obuhvaća područje podgorskog i senjskog kraja. Od posebnog su značaja novele u kojima problematizira bijedan život radnika, siromaštvo, bolest i nepravdu (*U glib, Nezasitnost i bijeda, Iz velegradskog podzemlja*). Kritizirajući socijali poredak ranog kapitalizma Novak je predstavnik socijalističkih ideja. Poznati Novakov roman *Dva svijeta* progovara o propasti glazbenika Amadeja Zlatanića koja je uvjetovana psihološkim stanjem lika i socijalnim okruženjem malograđanstva. U ovom djelu Novak čini odmak od objektivnog pripovijedanja te koristi monološku i ispovjednu naraciju te tako prodire u um, unutarnje stanje protagonista. Roman *Tito Dorčić* govori o protagonistu koji prestaje biti dio svojeg prirodnog okruženja te stoga hrli u propast (Protrka 2011: 216). U svojim književnim ostvarenjima Novak ne problematizira tadašnju politiku vođenu Khuen-Hedervaryjevom vladavinom, već stavlja naglasak na individualnu sudbinu pojedinca koji je potlačen. Nastoji propitati razloge njegovog životnog kraha temeljem karakternih osobina (Šicel 2005: 201). Sam se Novak naziva *hrvatskim Balzacom* jer razmatra socijalno stanje u društvu tijekom svojega doba. Također, iz moralne perspektive prikazuje društvene odnose te bez patetike i sentimentalnosti progovara o slici realnog života (Šicel 2005: 205). U kritičkoj se literaturi Novak predstavlja kao jedini hrvatski realist koji u potpunosti shvaća zadatak pisca-realista, a to je da „uđe što dublje u život, iznese svu raznolikost i sve suprotnosti njegovih pojava, izrazi stvarnost i tendencije koje se u njemu rađaju, jednako u selu kao i u gradu“ (Jelčić 1996: 11). Bitno je spomenuti da je sam Šenoa bio Novakov uzor u književnom stvaralaštvu. To je i vidljivo u tome što Novakova djela utjelovljuju hrvatski narodni život u duhu šenoinske tradicije (Jelčić 1996: 13).

Novakov roman *Posljednji Stipančići* objavljen je 1899. godine te je uz Kovačićevo djelo *U registraturi* i Šenoinu *Seljačku bunu* najbolji roman u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća. *Posljednji Stipančići* djelo je koje progovara o propasti imućne senjske obitelji, kritici malograđanskog društva te političkim događanjima u Senju (Šicel 2005: 206). Sam Novak povezuje intimnu i društvenu sferu života. Uz socijalna zbivanja i političke peripetije simultano su prikazane sudbine članova obitelji Stipančić koji propadaju u moralnom,

materijalnom i mentalnom smislu (Šicel 2005: 208). Roman sadrži uokvirenu kompoziciju, bogato razrađenu psihološku karakterizaciju likova i motivaciju (Protrka 2011: 216).

6.1. Kratak sadržaj romana

Radnja *Posljednjih Stipančića* može se opisati kao i sam podnaslov romana, dakle radi se o propasti jedne patricijske obitelji. Povezane su dvije vremenske linije, subjektivna sadašnjost (s kojom se upoznajemo odmah na početku) i objektivna prošlost (retrospekcija). Na čelu obitelji je otac Ante, čovjek autoritarnog stava, koji sav životni potencijal vidi u sinu Jurju, dok žena Valpurga i kći Lucija žive pokorno pod njegovom stegom. Radnja započinje prikazom siromašne kućice u kojoj živi bijedna i osiromašena Valpurga sa svojom kćeri Lucijom, koja je bolesna i u ljubavnoj patnji. Kroz Valpurgina sjećanja dobivao uvid u prošlost obitelji Stipančić. Valpurgu su kao mladu djevojku prisilno udali za starijeg bogatog patricija Antu Stipančića te tako ona gubi svoju osobnost i postaje njegovom „robinjom.“ Dogovoreni brak lišen je prave ljubavi, Ante ne gaji osjećaj ljubavi prema Valpurgi, dok mu se ona u potpunosti predaje. Ubrzo su dobili sina Jurja, a na njegovom krštenju Ante i poručnik Winter dolaze u fizički sukob jer je Winter javno izrekao svoju ljubav Valpurgi. Poručnik je tužio Antu te mu je zabranjeno korištenje oružja i plemićke odore. Ante je tu kaznu shvatio vrlo osobno, kao unižavanje njegovog ugleda i moći. Kako su djeca rasla Ante primjećuje sinove intelektualne sposobnosti te ga šalje na studij prava u Beč. Želi da Juraj bude ugledan čovjek iz visokoga društva te da ima vodeću ulogu u politici. Ante prodaje svoje posjede kako bi mogao financirati sina, no njemu obrazovanje ne polazi za rukom. Na političkoj sceni počinju izbijati sukobi jer je jedna strana za hrvatsko ujedinjenje, a druga strana za ujedinjenje s Mađarskom. Ante se zbog sina opredijelio za drugu stranu, s ciljem da se domogne pozicije suca u saboru. Izbio je sukob između tih dviju političkih strana, stoga Ante ne uspijeva ostvariti svoj cilj. On propada materijalno, duhovno i fizički te ojađen na vlastiti život umire. Juraj je ipak uspio položiti posljednji ispit i završiti školovanje. Lucija i majka ostaju prepuštene same sebi i Valpurginoj ostavštini, a Juraj se nakon nekog vremena vraća kući sa svojim prijateljem Alfredom koji zavodi Luciju. Juraj potom shvaća da nema izvor novčanih resursa koji bi ga uzdržavao te prisili majku da proda kuću, ako pak to ne učini prijeti joj ubojstvom. Pred majkom i sestrom predstavlja se kao ugledan gradski činovnik, no zapravo je propalica na rubu egzistencije. Lucija, koja je stasala u lijepu mladu djevojku, zaljubljuje se u fatalnog Alfreda. Zatim ostaje trudna i pobaci dijete na njegov nagovor te od

tog trenutka njezino zdravlje počinje biti sve slabije. Valpurga uviđa da joj kćer propada zbog nesretne ljubavi te zamoli mladog Martina Tintora da u Alfredovo ime piše Luciji ljubavna pisma. Martin na to pristaje jer je već dugo vremena zaljubljen u Luciju. Obitelj Stipančić doživljava konačan slom preseljenjem Valpurga i Lucije u jednu kućicu koja je bila jedino što im je ostalo. Zaslijepljena lažnom ljubavlju Lucija uporno čeka Alfredova pisma, no s vremenom postane sumnjičava u njih te šalje pismo Alfredu koji odgovara da je već u braku i da ju je zaboravio. Pred kraj života, Lura upoznaje Martina te shvaća da ju je on jedini istinski volio. Ubrzo nakon spoznanja bolne istine i suočavanja s lažnim životom Lucija umire. Juraj se pomadario i u potpunosti odbacuje svoju obitelj kao da nisu krvnom linijom povezani. Nakon Lucijine smrti slomljena Valpurga prosjači na ulici kako bi preživjela. Valpurga umire na Veliki petak kad je prosila milostinju omotana u bijelu plahtu. Naposljetku u Valpurginoj kući živi jedan postolar, iz koje se čuju note hrvatske budnice što nagoviješta vodeću političku situaciju u Senju.

6.2. Ante Stipančić – Lucija Stipančić

Poznato je da se u prošlosti u obitelji više iščekivalo muško dijete, nego žensko. Vladalo je takvo mišljenje jer se smatralo da muškarci vladaju svim društvenim područjima (politika, ekonomija...), pa tako i samom obitelji. Kako bismo mogli stvoriti kompletnu sliku o karakteru Ante Stipančića, potrebno je razmotriti njegovo podrijetlo. Naime, bio je sin jedinac te imao bogatog oca koji je želio da mu sin bude vojnik. On nije bio zainteresiran za napredovanje te napustio vojsku i počeo živjeti od ostavštine, sve do četrdesete godine života. Vidljivo je da je sam Ante bio strogo odgajan bez roditeljske ljubavi i pažnje te je isti princip i pristup imao prema vlastitoj djeci. Patrijarhalan odgoj u ovom se slučaju prenosio s koljena na koljeno. Način Antina odnošenja prema Luciji, kao ženskom djetetu, proizlazi iz njegovog odnosa s vlastitom majkom, ali i Valpurgom kao suprugom. Ante je karakterna suprotnost Valpurgi te je simbol oholosti, nepoštenja i želje za moći i dominacijom. Njihov brak nije bio brak temeljen na ljubavi, stoga Lucija i Juraj nisu mogli osjetiti pozitivne emocije privrženosti. Majka oboje djece voli na isti način te ih ne zanemaruje, dok Ante kao otac zapostavlja Luciju kao da ne postoji (Jelčić 1996: 15). Ističe se da je u prvoj polovici 19. stoljeća vladao patrijarhat, tako je primjerice i sama Valpurga odgojena: „...strogi ondašnji odgoj ženske djece držao ju sve do te dobe daleko od svijeta, i sva je prilika da uopće nije razumjela Antinih očiju što su se požudno za njezinom mladošću otimale“ (Novak 2008: 24).

Patrijarhalan način odgoja vidljiv je bozirom na to da Lucija nije smjela jesti za obiteljskim stolom sve do šeste godine, osim toga iako je bila pametna nije imala pravo na razvoj svojeg talenta. Ante je odbacio roditeljsku ulogu, isključio se kao otac, no samo je jedno tražio od Lucije: „...da ne smije na ulicu gdje bi došla u dodir s gradskom dječurlijom...“ (Novak 2008: 44). U početku bi se Lucija prema očevim zabranama odnosila sa šutnjom, no kasnije se suprotstavlja i buni. Sama je svjesna da je otac ne voli, ne brine o njoj te shvaća da nema jednaka prava poput druge djece:

„...kad sam sama uza nj, meni su svezana usta. Što bih s njime govorila, kad zna da mi nije pravedan? Zar nisam odrasla pa i danas još zatvorena u ovim tamnim sobama kao u samostanu? Neka pogleda moje vršnjakinje kakvi im je život, pa će vidjeti govorim li pravo. I Valpurga je bila o tom uvjeren, ali je htjela da Luciju priljubi ocu, jer on je još uvijek najranije njoj spočitavao da nije umjela dati Luciji odgoja te nema u sebi nikakvih nježnijih osjećaja već je odrasla divlja i surova kao gorštakinja“ (Novak 2008: 66).

Valpurga i Ante imaju nestabilan brak, stoga imaju neslaganja oko odgoja djece. Ante smatra da je Valpurgina krivica što Lucija nije utjelovljenje ponašanja koje priliči ženi. Kako je Lucija postajala starija, čeličila je svoj karakter te smogla snage da se počne suprotstavljati ocu te mu jasno dati do znanja da nije dobar otac i da joj nanosi nepravdu. Ante je želio da mu Lucija čita određenu knjigu, no ona mu čita potpuno drugu knjigu, kad je ulovi u laži nastaje neugodan sukob. Ante kćer naziva pogrđnim imenima i kudi ju. Ona mu se potom glasno protivi i doživljava preobrazbu: „...sad mu je smjelo pokazivala u oči da čuti njegovu nepravdu i da ima u nje nekoga ponosa koji joj ne da te bi se priljubila ocu kako se kćeri pristoji. Ispod njegove krute vlasti otimala se svaki dan više u slobodu“ (Novak 2008: 96). Ante pokazuje da je povrijeđen i Lucija mu govori da je on njoj učinio isto. Dakle, roditelj i dijete shvaćaju svoje neslaganje i nemogućnost pravilne, zdrave komunikacije. Antin patrijarhalni odgoj rezultirao je time da ga Lucija doživljava poput neživog bića, baš kako je i on nju tretirao: „...ona i otac zamjenjuju uloge te on njoj postaje što je ona bila prije njemu: stvar“ (Novak 2008: 96-97). Ante je bio svjestan da Luciji uskraćuje djetinjstvo i mladost, no to je činio radi velike nade u Jurja. On obolijeva od vlastitih neuspjeha (politički, financijski gubitak) te umire na Lucijinim rukama. Kad ona vidi umirućeg oca, počinje se kajati za sva svoja proturječja i svađe koje je imala s njim. Lucija gorko plače te brine o ocu na smrtnoj postelji, pri čemu prvi put iskazuje određenu emocionalnu povezanost s ocem. Isto tako Ante

tada postaje blag i naklon prema Luciji, drago mu je da je uz njega te joj iskazuje dozu očinske ljubavi:

„- Bit će... do...bro - reče on i pogladi je po licu. - Sagni glavu bliže k meni. - Ona ga poslušala, sagne glavu i oćuti kako ju je srdačno poljubio u lice. Zatim je po njegovoj želji ostala uz krevet sve dok nije došao liječnik. Kad je došla dolje u sobu, bacila se pred sliku Matere Božje i uzela moliti usrdno i vruće neka ne dopusti te bi joj otac umro“ (Novak 2008: 129-130).

Najveća žrtva Antine egoistične naravi i patrijarhalnog odgoja sama je Lucija. Shvaća svoju žrtvu i svjesno ju prihvaća. Iako se pokušava spasiti riječima, ne poduzima nikakve konkretne radnje kako bi se oduprla patrijarhatu. Ovaj se odnos otac – kći temelji na nemogućnosti pronalaska zajedničkog jezika, kompromisa te uzajamnog razumijevanja. Majka nastoji popraviti odnos, no svaki joj je trud uzaludan (Jelčić 1996: 21). Nemeć istiće da je Lucija „najprodubljeniji i najsloženiji ženski lik čitave hrvatske književnosti 19. stoljeća“ (Šicel 2005: 207). Lik Lucije tragičan je prikaz djevojke koja u srazu sa stvarnim svijetom i patrijarhalnim načinom života psihički stradava i umire (Šicel 2005: 207). Njezin karakter najbolje opisuje pojam „kućni anđeo“, što simbolizira „progonjenu nevinost“. Do tragičnog završetka dovodi ju nedostatak očeve ljubavi, bratove pažnje, nesretna ljubav. Treba napomenuti da je tome pridonijela i majka jer je odgajala Luciju tako da podilazi ocu.

Temeljem analize odnosa otac – kći u romanu *Posljednji Stipančići* spoznatljivo je da je riječ o patrijarhalnom tipu obiteljske zajednice te provođenju autoritarnog odgoja. Autoritarni roditelj je strog, ne pristaje na kompromis te ne dozvoljava da dijete samostalno razvija vlastite stavove (Stevanović 2000: 537). Prema mišljenju Mirjane Pernar, ovakav način odgoja sačinjen je na opreci „nadređenosti i podređenosti te nagrade i kazne“ (Pernar 2010: 259). Djeca koja su podložna autoritetu razvijaju emocije straha, nesigurnosti i nepouzdanosti (Pernar 2010: 259). Za razliku od obitelji u djelima *U registraturi* i *Tena*, sami Stipančići ubrajaju se u potpunu obitelj. Potpuna obitelj je ona koja se sastoji od oba roditelja i djece te žive zajedno (Stevanović 2000: 223). Prema već navedenim stilovima privrženosti, Lucija se kao dijete priklanja dezorganiziranoj privrženosti.

Dezorganizirana privrženost prisutna je kod djece koja doživljavaju nasilje i nerazumijevanje roditelja. Dijete ne može postići emocionalnu povezanost i ne izražava ljubav, već bijes i nezadovoljstvo. Smatra se da danas postoji 5% djece koja pripadaju ovom tipu (Buljan Flander 2021: 162).

7. Usporedba odgoja u odabranim proznim djelima hrvatskog realizma

Odnosi između očeva i kćeri u trima analiziranim djelima međusobno se razlikuju, no imaju i određene sličnosti. Psihologija i sociologija otkrivaju da postoje odnosi između društva, kulture i osobnosti u širem smislu, stoga ističu vrstu uloge. Svaki je čovjek jedinka za sebe i ima svoj položaj u odnosu na druge. Njegov položaj ima utjecaj na njegovo ponašanje i pojam o samome sebi. Sukladno tome, svaki je otac drugačiji i ne doživljava jednako svoju ulogu prema djetetu. Uloge su ono što trebamo naučiti te se s njima susrećemo svaki dan (prijatelj, majka, učitelj) te je na nama kako ćemo je „odigrati“ (Stevanović 2000: 487).

U odnosu Mecena – Laura riječ je o neobičnom i nesvakidašnjem odgoju i očinstvu. Otac i kći imaju zajedničko tajno podrijetlo i mračnu prošlost. Žude za kratkotrajnim užicima, bogatstvom, moći i vođeni su nagonima. Zapravo se otkriva da su stupili u ljubavnu vezu, stoga ne možemo govoriti o odgoju u punom smislu njegova značenja. Laura ubija oca i prije saznanja da joj je on biološki otac. Ona nije imala čvrstu ruku vodilju, već su na nju od malih nogu utjecale (poput roditelja) karakterno različite ličnosti. Mecena je tip oca koji svjesno odbija svoje dijete te se u mladosti bavio otmicama, spletkama i povrjeđivanjem drugih. Laurina je ličnost oslikana sličnim crtama te u njoj prevladava očeva zla narav.

U odnosu Jerko – Tena također je vidljivo da otac i kći žude za bogatstvom poput Mecene i Laure. Jerko je samohrani otac koji prihvaća svoju kćer, no ne trudi se odgajati je i usaditi u nju temeljne obrasce ponašanja, emocije. Njihov je odnos temeljen na netrpeljivosti i načelu da „svatko živi svoj život“. Tena je neradnica poput oca, želi postići puno uz malo uloženog truda. Laura i Tena nisu imale čvrstu očinsku figuru u odgoju te su bile prepuštene same sebi te nasljednom biološkom faktoru. Vidljivo je da nose karakterne osobine svojih očeva te to ne uspijevaju promijeniti. Za Tenu i Lauru mogli bismo reći da vrijedi izreka „kakav otac takva kći“.

Odnos Ante – Lucija suprotnost je prethodnima jer se temelji na patrijarhalnom odgoju. Laura i Tena (s očevih gledišta) imaju potpunu slobodu te mogućnost samostalnog odlučivanja u svemu, dok je Lucija zarobljena u okovima očevog strogo discipliniranog odgoja i nema takvu priliku. Isto tako, ne uspijeva se ostvariti u ljubavi kao ni Laura, a Tena pronalazi upravo spas u njoj. Tena je za razliku od Lucije, nadvladala patrijarhat. Ante je odgajao Luciju, no na krivi način te joj tako uništio život. Lucija pokazuje određenu ljubav i povezanost s ocem kada je on na smrtnoj postelji, premda su bili u svakodnevnom sukobu mišljenja. Laura, Tena i Lucija (kao ženski likovi hrvatskog realizma) nisu bile podvrgnute „pozitivnom“ odgoju s očeve strane, već su lutale u potrazi za identitetom.

8. Zaključak

U registraturi, Tena i *Posljednji Stipančići* najznačajnija su djela hrvatskog realizma koja daju uvid u očinstvo i odgoj u svijetu književnosti – umjetnosti riječi i fikcije.

Očevi u ovim djelima nisu opisani kao odgovorni, puni ljubavi i razumijevanja za svoje kćeri. Ante Kovačić, Josip Kozarac i Vjenceslav Novak prikazuju da je odgoj presudan u izgradnji ličnosti ženskih likova realizma. Način očeva odnošenja i tretiranja prema kćeri utječe na njezino mentalno stanje. Nedostatak oca kao podrške i uzora utječe na tragičnu sudbinu Laure i Lucije. Problematika odrastanja i odgoja aktualna je tema i u stvarnom svijetu u kojem također postoje različite vrste odnosa između očeva i kćeri. Laura i Tena književni su likovi, na temelju čijih je karakternih osobina potvrđena stavka da je dijete ogledalo roditelja. Lucija je suprotnost svojem ocu te dokaz da u književnosti, kao ni u stvarnom životu, dijete ne treba nužno biti preslika svojih roditelja. Podrazumijeva se da dijete nosi genetski materijal svojih roditelja, no to kakav će identitet izgraditi ovisi i o odgoju, društvenoj i životnoj situaciji kojom je okruženo: „Dijete upija u sebe karakter svojih roditelja, impregnira se svjetonazorom, mišljenjem, oblikom emocionalnih reakcija...“ (Stevanović 2000: 494). U prijašnjim je vremenima majka bila odgovorna za odgoj djeteta, danas se, u 21. stoljeću, zastupa mišljenje da oba roditelja trebaju biti jednako uključena. Patrijarhat i matrijarhat vrste su odgoja i obiteljskih zajednica koje se više ne primjenjuju u suvremenom svijetu, već su dio povijesti.

Budući da realistička književnost nastoji što uvjerljivije preslikati zbilju, i odnosi između očeva i kćeri u analiziranim romanima funkcioniraju po onim zakonitostima koje su uočile suvremena pedagogija i psihologija na temelju provedenih istraživanja. Znanost i književnost povezane su misaonom niti da dijete gradi vlastiti ideal na temelju onoga što vidi od oca (Stevanović 2000: 492).

9. Literatura

1. Buljan Flander, Gordana i suradnici (2021) *Znanost i umjetnost odgoja*. Sveta Nedelja: Geromar.
2. Jelčić, Dubravko (1993) *U registraturi Ante Kovačića*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Jelčić, Dubravko (1996) *Posljednji Stipančići Vjenceslava Novaka*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Kovačić, Ante (2004) *U registraturi*. Zagreb: Večernji list.
5. Kozarac, Josip (2005) *Slavonska šuma; Moj djed; Oprava; Tena*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Nemeč, Krešimir (2010) „Kovačić, Ante“. *Hrvatska književna enciklopedija, sv. 2 Gl –Ma*, ur. Velimir Visković. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 382-384.
7. Nemeč, Krešimir (2010) „Kozarac, Josip“. *Hrvatska književna enciklopedija, sv. 2 Gl –Ma*, ur. Velimir Visković. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 389-390.
8. Nemeč, Krešimir (2020) *Leksikon likova iz hrvatske književnosti*. Zagreb: Naklada Ljevak.
9. Novak, Vjenceslav (2008) *Posljednji Stipančići*. Zagreb: Europapress holding.
10. Pastuović, Nikola (1997) *Osnove psihologije obrazovanja i odgoja*. Zagreb: Znamen.
11. Pernar, Mirjana (2010) „Roditeljstvo.“ *Medicina Fluminensis*, god. 46, br. 3, str. 255-260. URL: <https://hrcak.srce.hr/59248> (pristupljeno 9.9.2022.)
12. Protrka, Marina (2011) „Novak, Vjenceslav“. *Hrvatska književna enciklopedija, sv. 3 Ma –R*, ur. Velimir Visković. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 215-217.
13. Stevanović, Marko (2000) *Obiteljska pedagogija*. Varaždinske Toplice: Tonimir.
14. Vasta, Ross; M. Haith, Marshall; A. Miller, Scott (2005) *Dječja psihologija: moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

10. Sažetak i ključne riječi

U radu se analiziraju modeli odgoja u odabranim proznim djelima hrvatskog realizma, prije svega kroz perspektivu odnosa između oca i kćeri. Na početku rada definirani su temeljni pojmovi, kao što su odgoj, obiteljski odgoj i očinstvo (uloga oca) te su ukratko predstavljene vrste odgoja. Potom se analizira spomenuta problematika u trima proznim djelima hrvatskom realizma: u romanima *U registraturi* Ante Kovačića i *Posljednji Stipančići* Vjenceslava Novaka te u noveli *Tena* Josipa Kozarca. Navedena su književna djela popraćena karakterizacijom likova i radnjom s ciljem jasnijeg uvida u samu problematiku odgoja. Cilj je propitati kako odgoj funkcionira u književnom svijetu fikcije, a kako u realnom životu 21. stoljeća.

Ključne riječi: hrvatski realizam, odnos otac – kći, odgoj, obiteljski odgoj, očinstvo

11. Naslov i ključne riječi na engleskom jeziku

The Psychology of Upbringing in Selected Prose Works of Croatian Literary Realism

Keywords: Croatian literary Realism, father – daughter relationship, upbringing, family upbringing, fatherhood